

ҒАЛЫМ-ПЕДАГОГ ӘМИНА НҰҒМАНОВАНЫҢ БАЛАЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТӘРБИЕСІНЕ ҚОСҚАН ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҮЛЕСІ

***Ш.Б. Құлманова¹, А.А. Қосанова²**

^{*1} Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
kulman_sholpan@mail.ru

² Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан
kosanovamailru@mail.ru

Аңдатпа

Нұғыманова Әмина Әбдікәрімқызы (1928-2007) – белгілі әнші, зерттеуші ғалым-педагог, қоғам қайраткері, өмірін өнерге, ғылымға арнаған ұлағатты ұстаз. Бүкіл саналы ғұмырын халқының игілігі үшін сарп еткен, халқының қалтқысыз, шынайы ықыласы мен сүйіспеншілігіне бөленген Әмина Әбдікәрімқызы қазақ ән өнерінің дамып, көркеюіне қосқан үлесі зор. Шығармашылығы жан-жақты, ол – өзін халық әндерінің керемет орындаушысы ретінде көрсете білді және ғалым ретінде әртүрлі жастағы балалардың вокалдық дайындығына арналған кандидаттық диссертация тақырыбы бойынша эксперименттік зерттеу жүргізді. Ұзақ жылдар бойы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтында вокал бойынша оқытушы және кафедра меңгерушісі болып жұмыс істеді. Еңбектерінің көпшілігін қазақ ән шығармашылығы негізінде балалар мен жасөспірімдерді вокалдық өнерге тәрбиелеу мәселесіне арнады. Ғалымның балаларға әнді талап бойынша дұрыс үйрету әдістемесі қазіргі жалпы білім беретін мектептің «Музыка» пәнінде қолдану тиімді әрі қолайлы. Автор ән сабағы сапасын көтерудің мәселесін алға қойып, оны іске асыру жолдарын қарастырады. Музыка сабақтарында оқушыларға мұғалімнің көмегімен нота сауаттылығын игертіп, әнді вокал талаптары бойынша орындатуды қамтамасыз ету әдіс-тәсілдерін сипаттап көрсетті. Сабақ сапасы жоғары болуына әсер ететін маңызды шарттардың бірі – ән репертуарының тартымды болуы. Мұғалімнің алдына қоятын тағы бір мақсат – балаларды музыканы түсініп, одан ләззат алуға үйренуін талап ете білу. Әмина Әбдікәрімқызы – балалар мен жасөспірімдерге музыкалық білім беру саласында ұзақ жылдық ізденісі мен зерттеу жұмыстарының нәтижесінде терең білімге ие ғалым, сондай-ақ қазақ, орыс, қытай тілдерін жоғары дәрежеде білетін, араб графикасын жетік меңгерген, жас жеткіншектерге әнді үйрету және балалар дауысын қалыптастыру тәрбиесін мұқият зерттеп, оқыту әдістемесін ұсынып, ғылыми тұрғыда дәлелдеген бірден бір білгір тұлға деп айтуға болады.

Түйін сөздер: Нұғманова Әмина, ғалым, педагог, музыкант, вокалдық тәрбие

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ВКЛАД УЧЕНОГО-ПЕДАГОГА АМИНЫ НУГМАНОВОЙ В МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ

Ш.Б. Кульманова¹, А.А. Косанова А.²

^{*1}Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан,
kulman_sholpan@mail.ru

²Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан
kosanovamailru@mail.ru

Аннотация

Нугманова Амина Абдукаримовна (1928-2007) – известная певица, ученый-исследователь, общественный деятель, великий педагог, посвятивший свою жизнь искусству, науке. Амина Абдикаримовна, всю свою сознательную жизнь трудившаяся на благо общества, была наделена искренним вниманием и любовью своего народа, внесла большой вклад в развитие и процветание казахского песенного искусства. Как творчески разносторонняя личность, она проявила себя как

замечательная исполнительница народных песен, как ученый проводила экспериментальное исследование по теме кандидатской диссертации о вокальной подготовке детей разного возраста. В течение многих лет она работала в Казахском государственном женском педагогическом институте преподавателем по вокалу и заведующей кафедрой. Большинство своих трудов она посвятила проблеме вокального воспитания детей и подростков на основе казахского песенного творчества. Предложенная ею методика вокального воспитания детей эффективна и приемлема в практике современной общеобразовательной школы. Она верно понимает проблему качества проведения урока пения. Убеждает в том, что на уроках учащиеся в основном овладевают нотной грамотой, тогда как перед учителем должна стоять другая главная цель — научить детей понимать музыку, наслаждаться ею, развивать музыкальный слух, хороший вкус и наряду с этим, прививать и хорошие вокальные навыки. Амина Абдикаримовна обладала глубокими знаниями в области музыкального образования детей и юношества в результате многолетних поисков и исследовательских работ, а также высоким уровнем владения казахским, русским, китайским языками, арабской графикой, внимательно изучала, разработала и научно доказала методику обучения пению и формирования детского голоса у младших школьников.

Ключевые слова: Нугманова Амина, ученый, педагог, музыкант, вокальное воспитание

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL CONTRIBUTION OF THE SCIENTIST-PEDAGOGUE AMINA NUGMANOVA TO THE MUSICAL EDUCATION OF CHILDREN

Sholpan B. Kulmanova¹, Alua A. Kosanova²

^{*1} Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan, kulman_sholpan@mail.ru

² Kazakh National Academy of Arts named after Temirbek Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan, kosanovamailru@mail.ru

Abstract

Nugmanova Amina Abdugarimovna is a famous singer, researcher, scientist, teacher and public figure, teacher with a capital letter, who devoted her life to art and science. Amina Abdugarimovna has lived for the benefit of people all her adult life, showed great attention and love for her people, she made a great contribution to the development of the Kazakh song art. As a creative versatile personality, she has established herself not only as a wonderful performer of folk songs, but also as a scientist who conducted an experimental study on the topic of a PhD thesis devoted to the vocal training of children of different ages. For many years she worked as a teacher in the vocal class, and then as the head of the department at the Kazakh State Women's Teacher Training Institute. She devoted most of her works to the issue of vocal education of children and adolescents based on Kazakh songwriting. Her proposed method of teaching children to sing songs is effective and acceptable in the practice of modern secondary schools.

The author also considers in her research the problem of improving the quality of teaching singing at school. In the classroom, students with the help of a teacher on the basis of musical notation learn to perform songs in accordance with local requirements. One of the conditions affecting the quality of classes is the presence of a properly selected song repertoire. Another goal facing the teacher is the opportunity to teach children to understand music and enjoy it in the process of performing.

Amina Abdykarimovna can be considered as a person who has deep knowledge in the field of musical education of children and adolescents, who has shown a high level of knowledge of Kazakh, Russian, Chinese languages, fluent in Arabic graphics, who has studied and scientifically substantiated the methodology of teaching singing and educating children's voices developed by her.

Key words: Amina Nugmanova, scientist, pedagogue, musician, vocal education.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес халқымыздың мәдени мұрасын, мемлекеттік тілдегі гуманитарлық білімнің толыққанды қорын

сақтау, ұлттық әдебиет, жазу және басқа көптеген нәрселердің көпғасырлық тәжірибесін жалпылау, сондай-ақ халық арасында және шетелде мәдени мұраны насихаттау бойынша көптеген зерттеулер жүргізілді, әлі де жүргізілу үстінде [1, 2, 3].

Елімізде қазақ халқының аға ұрпақ мәдени мұрасын зерттеуге арналған кең ауқымды жұмыстар аясында, ұсынған мақаламызда Әмина Әбдікәрімқызы Нұғманованың ғылыми-әдістемелік қызметін және жас ұрпақтың музыкалық білімі мен тәрбиесіне қосқан үлесін қарастырғанды жөн көрдік.

Өткен жылдары зерттеу бойынша жарияланған ғылыми мақалаларымыз бен мұрағаттық материалдарымызда біз Әмина Әбдікәрімқызын қазақтың дәстүрлі ән өнері саласында мәдени-ағартушылық және орындаушылық қызметпен айналысқан ғалым, педагог, музыкант және еліміздің патриоты, жан-жақты, жоғары білімді білікті тұлға ретінде қарастырдық [4;169, 174-б.; 5; 94,98- б.].

Осы мақалада Ә.Ә. Нұғманованың ғалым және педагог ретіндегі қызметіне тоқталар болсақ, біздің көзқарасымыз бойынша оқырман назарын екі маңызды ұстанымға аударған жөн деп санаймыз. Біріншіден, оны ғылыми, педагогикалық және орындаушылық қызметте алға қойылған мақсаттарды жүзеге асыра алатын тұлға ретінде көрсету. Екіншіден, оның жалпы білім беретін мектептердегі балалар мен жасөспірімдерді вокалдық (әншілік) тұрғыда тәрбиелеу әдістемесінің ғылыми маңыздылығын негіздеу.

Осыған орай Әмина Нұғманованың еңбектеріндегі балалар мен жасөспірімдерге әншілік тұрғыда тәрбие берудің, музыканың құдіреттілігін, маңыздылығын барлап, бағалауға болады. Әмина Нұғманова «жас ұрпақтар бойына адамзаттың барлық жақсы қасиеттерін сіңіруге, олардың қоғамдық көзқарастары дұрыс қалыптасуына эстетикалық тәрбиенің маңызы аса зор» деген болатын. «Эстетикалық тәрбие жас ұрпақтың өскен ортасын дұрыс таңдауына, адамдарға сүйіспеншілікпен қарауына, жалпы адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіріп, азамат болып қалыптасуына зор ықпал етіп, айтарлықтай тәлім-тәрбие бере алады. Сонымен бірге балалардың нәзік сезімді, ұшқыр қиялды, алғыр, мейірбан болып өсуіне елеулі ықпал жасайды» деп музыканың құдіретін тебірене дәйектейді [6,66 - б.].

Материалдар мен зерттеу әдістері

Мақала материалын дайындау:

- вокалдық тәрбие беру әдістемесінің теориялық негіздемесі;
- балалар мен жасөспірімдерге вокалдық тәрбие беру бойынша әдістемелік ұсынымдар;
- балалардың әншілік репертуарын, вокалдық-хор жаттығуларын, әндерді, оқушылардың

вокалдық дамуына бағытталған шығармашылық тапсырмаларды іріктеудегі зерттеудің жетекші эмпирикалық әдістерінің бірі – А. Нұғманованың ғылыми негізделген тәсілін анықтауға мүмкіндік берген «озық педагогикалық тәжірибені зерттеу және жалпылау» әдісі бойынша жүргізілді.

Біз зерттеудің теориялық әдістерінен «педагогикалық әдебиеттерді, мұрағаттық материалдарды, қызмет барысындағы еңбектері мен құжаттарды талдауды» қолдандық. Біздің университеттің, Әмина Әбдікәрімқызының қызы Баян Нұғманнның отбасылық мұрағаты, Қазақ радио хабарларын таратудың (Алматы қ.) т.б. мұрағаттық материалдары зерделенді. Педагогтер, ғалымдар, музыканттармен, бұрынғы студенттермен сұхбаттар жүргізілді, олар өздерінің жүрекке жылы естеліктерімен бөлісті, сондай-ақ Ә. Нұғманованың диссертациясы, авторефераты, монографиясы, оқу-әдістемелік құралдары, мақалалары зерттелді [6;11;12;13; 25,31,77,78 - бб.].

Соңғы бес жылда Ә. Нұғманованың ғылыми жолын зерттеген бірнеше еңбек жарық көрді:

– 1918 жылы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аясында «Әмина Нұғманованың педагогикалық және шығармашылық жолы» деген тақырыптағы А.А. Қосанованың магистрлік диссертациясы сәтті қорғалды (ғылыми жетекшісі – Ш.Б.Құлманова) [6].

– 2020 жылы Баян Нұғманқызы анасының (Әмина Әбдікәрімқызының) жарияланбаған еңбектерін «Әншілік дәстүрлер және ХХ ғасырдағы қазақ халық композиторларының шығармаларындағы этикалық-эстетикалық көзқарастар көрінісі» атты кітабын Алматыдағы «Раритет» баспасынан орыс тілінде басып шығарды [12].

Осы зерттелген материалдардың барлығы бізге оның өмірі, педагогикалық және музыкалық орындаушылық қызметі хронологиясын жасауға мүмкіндік берді. Олар оның тұлға ретіндегі біртұтас

бейнесін қайта жасауға, ғалым ретінде кәсіби қалыптасу процесін бақылауға мүмкіндік берді [6, 66 - б.].

Зерттеу жұмысының нәтижелері

Әмина Нұғыманова эстетикалық тәрбиенің ең басты, негізгі салаларының бірі – музыканы негіздейді. Музыканың адам жанына ететін әсері жөнінде ұлы ойшыл Аристотель еңбегіне сүйеніп, мына бір сөзін мысалға келтіреді: «Ырғақ пен әуенде әрқашан өмір шындығы бар. Онда адам баласы зұлымдығы мен сүйіспеншілігі, ерлігі мен өрлігі, адамзатқа тән барлық қайшылықтар, сондай-ақ адам мінез-құлқы да бейнеленеді. Мұны әдетте өз тәжірибемізден де байқауға болады. Біз ырғақ пен әуенді тыңдағанымызда көңіл-күйіміз де түрліше өзгеріске түсіп отырады» [6, 66 - б.; 8,10 - бб.].

Әмина Нұғыманова «Балалар дауысының тәрбиесі» атты ән салуды үйрететін оқытушыларға көмекші құрал ретінде шыққан кітабында: «Адам сезімі тым ұшқыр, шегі жоқ. Сол ұшқыр сезімді бейнелеп жеткізуге тек музыканың ғана құдіреті жете алады. Музыка – сезім тілі. Оқыған сайын оқудың керектігін сезінесің», – деп ой түйеді [9, 9 - б.]. «Музыканың тұнығына бойлаған сайын оның сан салалы, тіпті ғажайып сырлы құдіретін сезіне бастайсың. Музыканың тек адам жанына ғана әсер ететіні белгілі. Егер біреу бізге өсімдіктер музыка тыңдаудан рақаттанады, содан қоректеніп өседі десе, оған күмәнданып, күлген болар едік. Ал, шындығында да, дүниежүзінің көп елдерінде бұл жағдай іс жүзінде дәлелденіп отыр», – деп музыканың адам өміріндегі маңыздылығына тоқталады [6, 67 - б.].

Әмина Нұғыманованың еңбектерін зерттеуде музыка өзінің өткір тілі, мелодиялық көркем дыбыстарымен адам жанын баурап алып, оның көңіл күйіне пәрменді ықпал жасауға құдіреті толық жететіндігін байқауға болады. Музыканың тіршілік әлеміне керемет әсер ететін ерекше қасиеттері ерте заманның өзінде-ақ ойшылдар мен ғалымдарды толғандырған. Қазақстанда пәрменді идеологиялық құралдардың бірі ретінде музыканың әлеуметтік және тәрбиелік мәнін жоғары бағалайды.

Халқымыздың эстетикалық сана-сезімі жоғарылаған сайын оның басты салаларының бірі – музыкалық тәрбие беруге деген мұқтаждық барған сайын арта түсуде. Жастарымызға үлгі-өнеге болатын эстетикалық тәрбие беруде әлем композиторлары музыкалық шығармаларының әсері мен ықпалы айтарлықтай. Ал біздің композиторларымыздың шығармашылығына негізгі болып келе жатқан сарқылмас қайнар – халықтың дәстүрлі музыкалық шығармашылығын жан-жақты зерттеп, оны тәрбие беру мақсатына пайдалану қажеттілігі туындап отыр.

Әмина Нұғыманова республикамыздың әлеуметтік өмірінде жастарды әсемдікке баулуда қазақ халық әндерінің атқаратын тәрбиелік мәніне де назар аударған. Бұл үшін алдымен музыканың, оның ішінде әннің адам жанына беретін әсерінің сырларына үңіле отырып, қызықты ғылыми деректерге жүгініп, талай құпиялардың сырын ашқан.

Осы еңбекте Ә. Нұғыманова Әбу Насыр әл-Фарабидің музыканың адамзатқа ықпалы туралы анықтамаларын зерттеп, енгізгендігін байқауға болады. Мысалы: «Адамның музыканы тыңдау қабілеті мен музыкалық тәрбие туралы Фарабидің көзқарасы тым тереңде жатыр. «Біз белгілі бір музыканы тыңдаған кезде, – деп жазады ғалым, – ләззат алуымыз – біздің сезіміміз бен әуенді қабылдауымыздың әсерінен. Ләззат алу немесе уайымға берілу, шын мәнінде, біздің өреміздің жетілген, жетілмегендігіне байланысты... әдетте музыка өнерін талғай білу оқу нәтижесінде ғана қолдан келеді» деген мағлұмат береді [8,15–18 - б.].

Зерттеуде әннің адам жанына беретін әсері, сол әсер арқылы бойына сіңетін тәрбиелік мәні туралы ежелден әртүрлі көзқарастар бойынша түрліше тұжырымдар келтіріп, мынадай бір тұжырымға баса мән берген: «Ән – сезім, махаббат тілі, адам жанының сыртқы дүниеден алған әсерінің сыртқа шыққан көрінісі, адамның жалындаған жан сезімін жүректен жүрекке жеткізетін қатынас құралы. Адамның көңіл күйін жай сөзбен баяндағаннан гөрі ән арқылы баяндау әлдеқайда әсерлірек. Бұл құбылысты өзіміздің күнделікті тіршілігімізден де байқауға болады. Шаттыққа толы, қуанышты көңіл күйдегі әнді тыңдағанда бойымызды қуаныш кернеп шалқытса, қайғылы, мұңды әнді естігенде мұңайып, жабырқап, еріксіз көзімізге жас аламыз.

Ә. Нұғыманова «әннің берер әсері шын мәнінде жан-жақты, тыңдай білген адамның ерік-жігерін ойлы да әсем ән билеп еліктіреді, еліктіре отырып, тыңдаушының көкейінде өзінің терең ізін қалдырады, сонымен қатар адамды тұлға ретінде қалыптастырады және бұл фактор әннің тәрбиелік

мәні болып саналады» деген тұжырымдар жасайды, осы сөздерді растау мақсатында француздың XVII ғасырдағы ұлы ағартушысы Жан Жак Руссоның «Тілдің шығуы туралы тәжірибелер» дейтін еңбегін көрсетіп, пікірлерін растай түседі. Онда: «Мелодия тек еліктемейді, ол сөйлейді, оның тілі отжалынға толы. Жай қарапайым сөзбен баяндауға қарағанда әлдеқайда күшті. Мелодияның дыбыстары бізге тек дыбыс қалпында ғана емес, қайта біздің толқыған жан сезіміміздің белгісі ретінде әсер етеді» деп көрсетеді [6, 67 б.].

Әмина Нұғыманова музыканың адам жанын гармониялық қалыптастырудағы тамаша әсерінің нәтижесін мынадай фактілерімен көрсетеді. Тарихта аты қалған ұлы адамдардың өмірбаянына назар салсақ, олардың рухани өмірінде музыканың қаншалықты маңызды орын алғандығын, сол данышпан адамдардың шығармашылық даналығын қалыптастыруда музыканың қандай зор рөл атқарғандығын байқау қиын емес.

Әмина Нұғыманованың ойынша, ән – эстетикалық тәрбие құралы болса, оны қолданатын адам тіршілік әлемінде ең жоғары ақыл иесі болады. Сондықтан музыканың адам жанына беретін әсерінде шек болмау керек. Музыка – адамзаттың рухани азығы, жан серігі және тілмен айтып жеткізе алмайтын ұшқыр қиялы, нәзік сезімі. Музыка сан алуан жанрларға бөлінеді. Сол жанрлардың ішінде әннің алатын орны өте жоғары. Өйткені, ән – адам баласының жүрек сезімін үн, дауыс және сөз арқылы жеткізе білетін ғажап құрал. Табиғаттың адам баласына тарту еткен тамаша сыйы – ән. Ән миллиондардың жүрегін біріктіреді, оның эмоциялық ықпалы өте күшті. Ән өзінің көркемдігі және маңыздылығымен балалар жанын баурап, олардың ақыл-ой, сана-сезімін кеңейтіп, жақсы мінез-құлықтың біртіндеп қалыптасуына әсерін тигізеді.

Әмина Нұғыманова мүмкіндігіне қарай баланы музыкаға жастайынан баулыған жөн дейді. Өйткені ән ана сүтіндей баланың бойына ерте сіңсе, онда ол балаға ауа мен су тәрізді күнделікті қажеттілігіне айналады. Ал мұндай қажеттілік бала бойында туа біткен дарын дәнінің ерте көктеп, гүлденіп, жеміс беруіне себеп тигізеді. Композитор Моцарт жеті жасар кезінде-ақ кез келген қашықтықтан жеке немесе көп аккордты дыбыстарды дәлме-дәл табатын, сонымен қатар қоңырау, шыны, ыдыс-аяқ және сағаттардың дыбыстарын да қай тонға жататынын айнытпай айтып беретін болған [6, 66–67 б.].

Балаларға эстетикалық тәрбие беруді халқымыз сонау ертеден бастаған деп, оны мысалдармен дәлелдеп көрсеткен. Қазақтың байырғы тарихын зерттеушілердің бірі, ғалым Вольфсон өзінің «Қазақтар» («Киргизы») деген еңбегінде қазақ халқының әнге құмарлығын айта келіп: «Әннің қазақ өмірінде алатын зор маңызын басқа халықтан кездестіру екіталай. Қазақтар тіпті жай сабақты да балаларға ән көмегімен оқытады. Алдымен жеке дыбыстарды әндетіп, соңынан толық бір сөзді әнмен айтады», – деп жазды. Ал Түркістанда он екі жыл тұрып, қазақ музыкасын зерттеген этнограф П.П.Тихов «Музыка және өмір» журналының 1911 жылғы 3-санында: «Қазақтарға тән әнге құмарлық қасиет ана сүтімен бірге бітеді. Қазақтар балаларына жаңадан қаз-қаз тұра бастаған кезде-ақ ән үйрете бастайды...» – деп жазды [6, 68 - б.].

Әмина Нұғыманова жас балаларды музыкаға тәрбиелеу барысында ән үйрету жолдарына ерекше зер салған. Музыкалық білім алатын және ән үйренетін балалардың дауысын зерттеу барысында дыбысты күшейтетін дыбыстау мүшелерін, яғни органдарын дәл көрсете білді.

Ән айту барысында адам ағзасындағы өзгерістер туралы нақты, медициналық тұрғыдан дәлелді мағлұматтар беріп зерттеген. Мысалы: қандай дыбыс болмасын алғаш шыққанда әлсіз болады, тек акустикалық заңға негізделген күшейткіш арқылы біз сыңғырлаған, күмбірлеген дыбыстарды ести аламыз. Көмейде пайда болған дыбыс алғашында тым әлсіз шығады, тек көмейдің жоғарғы жағындағы жұтқыншақ, ауыз қуысы, кеңсірік немесе көмейден төмен орналасқан тыныс жолдарында, жалпы кеуде кеңістігінде дауыстың күшейтілуі арқылы дыбыс сыңғырлап, жағымды естіледі. Жалпы дыбысты күшейтуге қатысы бар органдарды «күшейткіш органдар» дейді. Көмейден жоғары орналасқан ауыз, кеңсірік, жұтқыншақ кеңістіктері «адамның бас бөлігіндегі дыбыс күшейткіші» деп аталады. Бұл күшейткіштер әннің жоғарғы тондарын айтқанда ғана қолданылады. Ал кеуде кеңістігі мен кеңірдек «кеуде дыбыс күшейткіші» деп аталады, бұл күшейткіш әннің төменгі тондарын айтқанда қолданылады. Осы сияқты нақты мағлұматтар келтіріп, вокал педагогтеріне оқу-әдістемелік құрал жазған [6, 69 - б.; 7, 224,225 - б.].

Сондай-ақ жас балалардың дауысын зерттей келе кеуде кеңістігі әлі өсіп жетіле қоймағандықтан, олардың төменгі тон дыбыстары тым әлсіз шығады, ал олардың жоғарғы тон

дыбыстары сыңғырлап таза, жіңішке шығады. Бала ағзасының біртіндеп өсуіне байланысты оның көмейі де, күшейтетін органдары да өсіп, қалыптаса бастайды. Осыған байланысты баланың дыбысы да қоюланып, күрделіленіп, біртіндеп өз бояуын өзгерте түседі. Жас балалардың осы тамаша үлбіреген нәзік дыбыс аппаратын аса ұқыптылықпен мәпелей отырып, әнге баулымасақ, баланың ашық, әдемі дыбыс аппаратын бүлдіріп алуымыз мүмкін. Сондықтан әнге үйрететін оқытушылар ән педогогикасының әдістерін жақсы меңгерумен бірге дыбыс органдарының анатомиялық, физиологиялық қасиеттерін толық білулері керек деп шарт қойған.

Сонымен қатар Ә. Нұғманова дауысты тәрбиелеуге қатысты тыныс мүшелерінің қатарына тыныс алу мүшелерін жатқызған [8, 116,119-бб.; 6, 67 - б.].

Тыныс алу туралы ән салуда тыныс алу – әннің басты шарттарының бірі деп көрсеткен. Тыныс алу ережелерін жақсы меңгермеген әншінің де, әннің де берекесі болмайды. Дыбыстың негізгі қозғаушысы тыныс алу болғандықтан, дыбыстың әрі күшті, әрі екпінді шығуы да тыныс алуға байланысты. Тыныс алу дұрыс болмаған жерде ән де, сөз де болуы мүмкін емес деген.

Демек әнге жаттығудың басты шарттарының бірі – тыныс алу ережелердің дұрыс меңгеруі. Әдеттегі жай тыныс алу мен ән салғандағы тыныс алудың үлкен айырмашылығы бар. Ән тынысының негізгі мәні – кеудені толтыра тыныс алуда емес, қайта ішке жұтқан ауаны біртіндеп, сыздықтатып әуен ырғағына қарай біркелкі етіп шығара білуде. Егер балаларға жастайынан тыныс алу ережелерін үйретсе, оны тамаша меңгеретіні сөзсіз. Бұл үшін өзімізге таныс мынадай жағдайларға көңіл аударған жеткілікті. Мысалы, сүңгуірлер су астында он шақты минутқа дейін тыныс алмай жүре алады.

Тыныс алу әннің орындалу ерекшелігіне байланысты. Мәселен, созылып, кең шырқата салынатын әндерде тынысты біркелкі үнемдеп пайдаланбаса, ән соңында әншінің демі жетпей қалуы мүмкін. Ән арасында тыныс алуда өте мұқият болатын бір жай бір сөздің бөлшектенбеуі, бір сөзді бөліп, үзіп, арасында тыныс алу – әннің сиқын кетіріп, сөздің мағынасын бүлдіреді. Ән салар алдында, ән арасында тыныс алғанда кеудені көтермей, біркелкі жатық тыныс алуға дағдылану керек. Сондықтан балаларды ән техникасына баулудағы ән тынысының ең нақтылы әрі тиімді әдісі – табиғи тыныс алу [9, 9,10 - б.].

Жас балалардың дене бітімі шағын болғандықтан, олардың өкпесінің көлемі кішкентай болады. Ән салуды үйрететін оқытушы осы жағдайды ескере отырып, баланың шамасына лайық әндерді үйретумен қатар, әннің қай жерінде қанша мөлшерде тыныс алу керектігін алдын ала белгілеп беруі керек.

Ән салар алдында дауысты ретке келтіру үшін жаттығулар жасаған кезде бір ғана тыныспен жеңіл айтуға болатын, қысқа әуенді фразаларды таңдап ала білу қажет. Ән ережелерінде мұндай әдісті қолданудың тәрбиелік маңызы аса зор. «Балаларды тез, ширақ тыныс алуға дағдыландырған жөн» деп музыкалық білім алушылар мен тыңдаушыларға сабақ беретін мамандарға ескерту жасаған.

Әмина Нұғыманова музыкалық білім алушыларға әннің берер тәрбиесін зерттеуде оның әрбір саласын толық меңгере отырып, бізге түсінікті тілде жазып қалдырған. Мысалы, адамның дыбыстауға қатысатын мүшелері: тіл, жақ, ерін, жұтқыншақ, жұмсақ таңдай және сол мүшелерді әрекетке келтіріп тұратын ауыз қуысындағы бұлшық еттерді де зерделеген. Бұл мүшелердің де анықтамаларына, атқаратын қызметіне тоқталып өткен [10, 9,17 - б.].

Адам өз ойын осы мүшелердің көмегімен сөз арқылы басқаларға жеткізеді. Осы мүшелердің біреуінің зақымдалуы немесе баланың жастайынан дұрыс сөйлеуге дағдыланбауы сөзді дұрыс айтуға үлкен кесірін тигізеді.

Әмина Нұғыманова ғылыми теорияларға сүйене отырып, «балаларды жастайынан ән өнеріне баулу, олардың дауыс аппараты ерекшеліктерін қадағалау, бала ағзасының жалпы өсуіне кедергі келтірмейтіндей етіп тәрбиелеу ата-ана мен музыкалық білім алушыларға тәрбие беретін мамандардың міндеті» деп тұжырымдайды. Себебі олардың дауыс аппараты (дыбыс шымылдығы) ересек адамдарға қарағанда өте кішкене болады және үнемі өсіп, өзгеріп отырады. Ән сабағын өткенде осы ерекшеліктерді ескермеу балалардың дыбыс аппаратының ерте бүлінуіне әкеп соғатынын да айтып өтеді [5, 97- б.].

Әдетте ересек адамдар дауысын көлеміне (диапазон), дыбыс бояуына (тембріне) қарап айыру онша қиынға түспейді. Ал балалар дауысы ересек адамдардың дауысына қарағанда, тұрақсыз болғандықтан, дәл басып айту әлдеқайда қиын болады. Әсіресе, төменгі сынып оқушыларының

дауыс көлемі тым шағын, небәрі бірінші октаваның дыбысынан аспайды. Сондықтан балалар дауысын анықтап бөлуге онша асықпаған жөн. Алдымен балаларды жеке дауыста ән айтқызып, тыңдап, олардың есту қабілетін, музыкалық дарынын үнемі бақылаумен қатар отбасындағы музыкалық тәрбиесінің қандай дәрежеде екендігіне баса назар аударған жөн.

Әмина Нұғыманова музыкалық білім алушыларға арналған әншілік (вокалдық) тәрбие беру мәнінің маңыздылығын үнемі айтып отырған, мәселен, «бала дауысының жыл сайын өзгеріп отыратынын» ескертіп, ән салуды үйрететін оқытушы «бала дауысындағы осы өзгерістерді мұқият қадағалай отырып анықтағанда, олардың дауысын дұрыс айыруға болатынын, бастауыш сыныптардың өзінде-ақ кейбір балалар әнді жоғарырақ, ащы дауыспен айтуға бейім болса, кейбіреулері төменірек, қоңыр дауыспен жеңіл айтады» дейді [10,17 - б.].

Ән орындау педагогикасында дауыс тектері арасындағы табиғи жікті ән техникасына арналған жаттығулар арқылы жалғастырады. Біртіндеп жүйелі түрде жасалған жаттығулар барысында бала ән салғанда кез келген регистрде дауысы іркілмей, бірқалыпта шығатын болады. Бұл әдісті ән салуды үйрету әдістемесі «регистрді жалғау немесе жаттықтыру» деп айтады. Ә. Нұғыманованың пайымдауынша, балалар дауысының регистрлері былайша бөлінеді:

- Жоғары дауысты қыз балалардың дауыс диапазоны: 1 – төменгі регистр, 2 – орта регистрге көшу шегі, 3 – орта немесе аралас регистр, 4 – жоғарғы тонға ауысу ноталары, 5 – жоғарғы немесе бас регистр болып бөлінеді.
- Төменгі дауысты қыз балалардың дауыс диапазоны: 1 – төменгі регистр, 2 – орта немесе аралас регистр, 3 – жоғары тонға ауысу ноталары, 4 – жоғарғы регистр.
- Жоғары дауысты ер балалардың (дискант) дауыс диапазоны: 1 – төменгі регистр, 2 – орта регистрге ауысу шегі, 3 – орта немесе аралас регистр, 4 – жоғарғы тонға ауысу ноталары.
- Төменгі дауысты ер балалардың (альт) дауыс диапазоны: а) 1 – альт дауысының төменгі регистрі; ә) 2 – альт дауысының төменгі регистрі; б) 1 – альт дауысының аралас регистрі; 2 – альт дауысының аралас регистрі [8,108–109 б.].

Сынып бойынша ән салғанда кей балалар өзінше оқшауланғысы келіп, әнді мейлінше қатты айтады, кейбіреулері ауызын жөнсіз ашып, оның табиғи қалпын бұзады. Мұндай жағдайда оқытушы балаларға бұлай айтудың дұрыс еместігін, қай сөзді айтқанда ауыздың қалай ашылу керектігін, қатты айту әннің әдемілігін бүлдіретіндігін дұрыс түсіндіруі керек. Сонымен ән салуды үйрететін оқытушы балалар дауысын анықтауда мынадай белгілерге баса назар аударғаны жөн:

- дауыс диапазонына;
- дауыс тембіріне;
- дауыстың ән айтудағы табиғи қалпын еркін меңгеруіне;
- дауыс регистрінің ауысу мөлшеріне [8,111,117-б.].

Жалпы сынып бойынша бір дауысты ән айтқанда оқытушы балалар дауысына жеңіл келетін ортақ тон таба білу керек. Ол үшін берілген әннің тональдігін қолма-қол өзгерте алатын болуы тиіс. Жуан дауысқа бейімделген балалардың төменгі дыбыстары қоюланып, тұрақтала бастайды да, жіңішке дауысқа бейімделе бастаған балалардың дыбыстары күшейе түседі. Сол себепті, егер бала дауысы бірінші октаваның си, си-бемоль, до, до-диезінен немесе одан да жоғары болса, онда мұндай дауысты баланы жоғарғы дауысты деп, ал кіші октаваның ля, ля-бемоль дыбысынан бала дауысы төмен болса, бұл дауысты төмен дауыс қатарына жатқызуға болады деп төмен және жоғары дауыс дыбыстарын бөліп қарастырған.

Сонымен қатар Әмина Нұғыманова музыкалық білім алушыларға әншілік тәрбие беруде *техникалық жаттығулардың* да алар орны ерекше екенін ұмыт қалдырмаған. Техникалық жаттығулардың қалай орындалатынын, оны қадағаламаған жағдайда бала дауысының дұрыс болмайтынын қатаң ескертеді. Балалардың әнді әсерлі, жағымды етіп, дұрыс орындауы үшін ән қағидаларында көрсетілген техникалық жаттығуларды орындап, біртіндеп дағдыға айналдыруы қажет. Сол дағдылар арқасында бала өзінің дыбыс аппаратын дұрыс меңгеріп, әнді табиғи дауыспен көркем орындайтын болады. Ән техникасының басты шарттарының бірі – ән тынысын меңгеру. Ән айтар алдында және ән арасында тыныс алғанда, кеудені керіп, ентікпей, жайлап және ширақ тыныс алу керек деп түйіндейді. Мысалы:

№1 жаттығу

Кең, асқақтап

Гәк - ку, гәк - ку а - а а - а - а.

1-сурет . Ән орындау тынысын меңгеру

№2 жаттығу

Сергек

Хә - ла - ла - ла ла - ли - ла ла - лау,

Хә - ла - ла - ла ли - ла - лау.

2-сурет – Тыныс алудың 2-түрін меңгеру – nonlegato, staccato

№3 жаттығу

Кең

3-сурет. Тыныс алудың 3-түрін меңгеру – legato («лә» буынға айту)

№4 жаттығу

Әндете, бірсарынды

Ми - яу, ми - яу, ми - яу, ми - яу,

ми - яу, ми - яу, ми - яу, ми - яу.

4-сурет – Тыныс алудың аралас түрін меңгеру (nonlegato,legato)

№5 жаттығу

Әндете

Ай - я - я, ай - я - я, ай - ай - ай,
ай - я - я, ай - я - я, ай - ай - ай.

5-сурет – Тыныс алудың аралас түрін меңгеру (nonlegato, legato, fermato)

Музыка сабағы басталар алдында *сыныпты желдетіп, ауасын тазартып* отырған жөн. Ауасы нашар сыныпта ұзақ отырып ән салу бала денсаулығына кері әсерін тигізеді. Ән салар алдында балалардың денешынықтырумен шұғылданбауы немесе жүгіріп, алқынып, шаршамаулары тиіс. Ән сабағына кірерде балалардың (әсіресе, бастауыш сынып оқушылары) тыныс алу органдарын мұқият тазартып кірулерін қадағалау керек. Балаларды үздіксіз, бір сағат бойы ән салдырып, шаршатып алудан сақ болу керек. Оқытушы өзінің сабақ жоспарында 10–15 минут ән салғызу, 5–10 минут музыка тыңдату, қалған уақыттарда өткен сабақты балалардан жекелеп сұрау арқылы пысықтаған жөн.

Әмина Нұғыманова «тағы бір көңіл аударатын нәрсе – балалардың (әсіресе, әнші балалардың) *мұздай суық су ішуге, балмұздақ жеуге тым* әуестенбеулерін үнемі қадағалап айтып отыру керек» деп жазады. «Қыс кезінде балалар көбінесе қар жеуді, мұз соруды ұнатады. Бұл да балалардың нәзік тамақтарына қатты зиянын тигізеді. Соның салдарынан тамақ баспасы, дауыстың қарлығы сияқты сырқаттарға шалдығулары мүмкін» деп ескертеді [6, 73,74 - б.; 8, 179,182 - б.].

«Ән салғанда дауыс аппараты өз қалпында сақталуы үшін *денені бітімді дұрыс қалыпта ұстауы* тиіс. Мысалы, сыныпта балалар орындарында отырып ән салғанда бір жағына қисаймай, тым шалқайып немесе еңкейіп отырмаулары керек. Шалқайып не еңкейіп отыру дауыстың екпініне, табиғи шығуына нұқсан келтіреді. Отырғанда қолды алдына қойып, еркін, тік отырып, ән салуға үйреткен жөн. Түрегеп тұрып ән салғанда денені ширақ, тік ұстау, аяқты нық басып, бір қалыпта тұрған дұрыс. Ән салғанда қалай болса, солай тұру баланы тез шаршатып, ән айтудан жалықтырып жібереді және әннің дұрыс орындалмауына әкеліп соғады» деп ән гигиенасын толықтырады [6, 74–75 б.; 8,16–168 б.].

Әмина Нұғыманова балаға музыка сабағының қызықты әрі тиімді болуы маңызды шарттарының Әмина Нұғыманова балаға музыка сабағының қызықты әрі тиімді болуы маңызды шарттарының бірі – *ән репертуарының тартымды болуы* деп атап өтеді. Балаларға эстетикалық және музыкалық тәрбие берудегі идеялық бағыттың мазмұны ән репертуарымен қабысып жатыр. Ән педагогикасында балаларды дұрыс бағытқа жетелейтін, жас ерекшеліктеріне сай талап-тілектерін қанағаттандыратын, жан-жақты тәрбиелік мәні зор репертуарды таңдай білу – үлкен жауапкершілікті, шығармашылық ізденісті қажет ететін күрделі міндет деп маңызына тоқталып, қомақты мағлұмат келтіреді.

Сондай-ақ жасы кіші балаларға оларды қызықтыратын төлдер, аңдар, құстар, ойыншықтар туралы немесе айналадағы қоршаған табиғат көріністері мен құбылыстары жайлы санасына қонымды әндердің таңдаулы үлгілерін алу керек екендігін ескереді. Балалар көкейінде өзінің туып-өскен еліне, жеріне деген махаббат сезімдерін қалыптастыруда халық әндерінің маңызы ерекше екендігін естен шығармаған жөн дейді [6, 74 - б.; 8, 158,163 - б.].

Қорытынды

Сонымен қорыта келгенде, «Мәдени мұра» бағдарламасының алдына қойылған ережелеріне сүйене отырып, сондай-ақ отандық және шетелдік ғалымдардың озық педагогикалық тәжірибені

зерттеу, насихаттау және таратудағы тәжірибесін ескере отырып, «жинақталған тарихи-мәдени тәжірибе мен дәстүрлерді пайдалануға мүмкіндік беретін» [14], «болашақ музыка мұғалімінің әдістемелік және әдіснамалық құзыреттілігін» дамытуда [15], біз Ә. Нұгманованың музыкалық-педагогикалық тәжірибесін бакалавр-студенттерінің вокалды-хор дайындығында пайдаланудың тиімді жолдарын көрсетуді орынды деп санадық.

Еңбектері ғылыми тұрғыда талданып, мақала, баяндама, оқу құралдар арқылы көпшілік ортаға таныстырылып, музыкалық білім беру саласына әдістемелік тұрғыда қосқан үлесі, заманауи оқушылардың эстетикалық тәрбиесіне, олардың музыкалық дамуына әсер ететіндігі дәлелденіп, маңыздылығы айқындалды.

Зерттеу барысында алынған нәтижелер қорытындысы бойынша төмендегідей нақты ұсыныстар жасалынды:

– Қазақ әншілік дәстүрін дамытуға өз үлесін қосқан Әмина Нұғманованың еңбектерін тұтас педагогикалық үдеріс аясында қарастыру. Еңбектерін негізге ала отырып, оны:

- оқу-әдістемелік құралы ретінде баспадан шығару;
- музыкалық білім алушылар мен тыңдаушыларға арналған арнайы пән ретінде енгізу;

– музыкалық білім алушылар мен тыңдаушыларға арнап, бейнематериалдары бар электронды оқу құралдар жасауды ұйымдастыру.

Әмина Нұғманова балалар мен жасөспірімдердің дамып, өсу барысында эстетикалық тәрбиенің маңызына тоқтала отырып, әсемдікке баулудың негізгі құралы – музыка сабағы екендігін атап көрсеткен. Әннің ерекше эмоциялық ықпалы тыңдаушының жанын баурап қана қоймай, ән салған жанның да жан-жүрегін балқытып толғандырады сөзсіз. Осыған орай оның барлық еңбектерінің музыка сабағы мен бала тәрбиесіндегі маңызды жақтары терең зерттеліп, жете талданып, зор көңіл бөлінді.

Бірақ біздің ойымызша, еңбектері әлі де тереңірек зерттеуді қажет етеді, өйткені оның ғылыми еңбектерінің музыкалық білім алушыларға берер тәлімі мен тәжірибесі жетерлік.

Біз оның диссертациясында, монографиясында, әртүрлі оқулықтар мен мақалаларында жүзеге асырылған зерттеулерін музыкант-мұғалімдер мен ғалымдарға қалдырған «педагогикалық мұра», яғни біздің қазақстандық ғылыми-педагогикалық және мәдени мұрамыздың «мағыналы әрі маңызды бір бөлігі» деп білеміз. Ол педагог, ғалым және қазақ халық әндерінің орындаушысы, белгілі әнші, шығармашылық тұлға ретінде халық жүрегінде қала білді. Өмір жолында шығармашылық тұлға болып қалыптасқан Ә. Нұғманова жан-жақты мол тәжірибесін өзінің зерттеу қызметінде сәтті жүзеге асырды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. 2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы (2004 ж. 20 қаңтар, №1277 қаулы). Астана. akorda.kz
2. 2007-2009 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы (2007 ж. 20 сәуір, №319 қаулы). Астана. akorda.kz
3. «Мәдени мұра» стратегиялық ұлттық жобасының 2009-2014 жылдарға арналған тұжырымдамасы (2008 ж. 6 қараша, №1016 қаулы). Астана. akorda.kz
4. Кульманова Ш.Б. (2018). Амина Нугманова – ученый-педагог: научный вклад в развитие музыкального образования Казахстана //Вестник Казахского государственного женского педагогического университета. №1(73). С. 169-174.
5. Кульманова Ш.Б. (2018). Амина Нугманова: научно-исследовательская, педагогическая и исполнительская деятельность. Педагогика и психология. Научно-методический журнал. 2 (35) КазНПУ имени Абая: Алматы. С.94-98
6. Қосанова А.А. (2018). Әмина Нұғманованың педагогикалық және шығармашылық жолы. 6М10600-Музыкалық білім мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін қорғалған диссертация. Алматы: ҚазМемҚызПУ. – 79 б.
7. Қосанова А. (2017). Әмина Нұғманова: педагог, музыкант, ғалым. /Жастар және ғылым: Бүгінгі мен болашағы./ 70-ші мерейтойлық студенттер, магистранттар, DPhD мен жас ғалымдардың ғылыми-тәжірибелік конферен. материалдар жинағы. - Алматы: ҚазМемҚызПУ. - 12 сәуір. – Б. 334-336.

8. Нугманова А.А. (1969). Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. М. – 214 с.
9. Нугманова А.А. Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах. Автореф. дис... канд. пед. наук. – М.,1970. – 18 с.
10. Нұғманова Ә. Балалар даусының тәрбиесі //Ән оқытушыларына көмекші құрал. - Алматы: «Жазушы», 1970. – 25 б.
11. Нұғман Ә. (2009). Қазақтың әншілік дәстүрі /Әмина Нұғман. – Алматы: Арыс, 2009. – 240 б.
12. Нугман А. (2020). Певческие традиции и отражение этико-эстетических воззрений в произведениях казахских народных композиторов XIX века /Сост. Б. Нугман. Алматы: Раритет. – 320 с.
13. Нұғман Баян (қызы) отбасылық мұрағаты.
14. Argingazinova G.B., Khussainova G.A., Kobozeva I.S., Maimakova L.K., Chsherbotayeva N.J. (2020). Formation and development history of higher music and pedagogical education in Kazakhstan (late 20th - early 21st centuries). *Turismo: Estudos & Práticas (UERJ)*, Mossoró/RN, Caderno Suplementar 01, 2020. <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/index> [ISSN 2316-1493]
15. Dyganova E.A., Yavgildina Z.M. (2020) Development of Student Musician's Methodological Competence in Practice-Oriented University Environment. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. ANO:25, n^o EXTRA 5, 2020, pp.113-125

References

1. 2004-2006 zhyldarға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы (2004 zh. 20 қантар, №1277 қаулы). [On the state program "Cultural heritage" for 2004-2006 (dated January 20, 2004, Resolution No. 1277)]. Astana. akorda.kz [in Kazakh]
2. 2007-2009 zhyldarға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы (2007 zh. 20 сәуір, №319 қаулы) [On the state program "Cultural heritage" for 2007-2009 (April 20, 2007, Resolution No. 319)]. Astana. akorda.kz [in Kazakh]
3. «Мәдени мұра» стратегиялық ұлттық жобасының 2009-2014 zhyldarға арналған тұжырымдамасы (2008 zh. 6 қараша, №1016 қаулы). [Concept of the strategic national project "Cultural heritage" for 2009-2014 (November 6, 2008, Resolution No. 1016)]. Astana. akorda.kz [in Kazakh]
4. Kul'manova Sh.B. (2018). Amina Nugmanova – uchenyj-pedagog: nauchnyj vklad v razvitie muzykal'nogo obrazovaniya Kazahstana //Vestnik Kazahskogo gosudarstvennogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta. [Amina Nugmanova – scientist-teacher: scientific contribution to the development of music education in Kazakhstan. Bulletin of Kazakh State Women's Teacher Training University. №1(73). P. 169-174. [in Russ.]
5. Kul'manova Sh.B. (2018). Amina Nugmanova: nauchno-issledovatel'skaya, pedagogicheskaya i ispolnitel'skaya deyatel'nost'. Pedagogika i psihologiya. Nauchno-metodicheskij zhurnal [Amina Nugmanova: research, teaching and performing activities. Pedagogy and psychology. Scientific and methodological journal]. # 2 (35). P.94-98 [in Russ.]
6. Kossanova A.A. (2018). Әмина Нұғманованың педагогикалық және шығармашылық жолы. 6М10600-Музыкалық bilim mamandyғы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін қорғалған dissertaciya. [Pedagogical and creative path of Amina Nugmanova. Defended dissertation for the academic degree of Master of Pedagogical Sciences in the specialty 6m10600-Music education].Almaty: KazMemKyzPU. – 79 b. [in Kazakh]
7. Kossanova A. (2017). Әмина Нұғманова: педагог, музыкант, ғалым /Zhastar және ғылым: Бүгін мен болармын// 70-ші мерейтойлық студенттер, магистранттар, DPhD мен zhas ғалымдардың ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы. [Amina Nugmanova: teacher, musician, scientist. Youth and science: present and future. Collection of materials of the science-to-practice Conference of students, undergraduates, doctoral students and young scientists, dedicated to the 70th anniversary of the university]. Almaty: KazMemKyzPU. 12 April. P. 334-336. [in Kazakh]
8. Nugmanova A.A. (1969). Vokal'noe vospitanie detej i podrostkov v kazahskih obshcheobrazovatel'nyh shkolah. Dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata pedagogicheskix nauk. [Vocal education of children and adolescents in Kazakh secondary schools. Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences] Moscow. 214 p. [in Russ.]
9. Nugmanova A.A. 91970). Vokal'noe vospitanie detej i podrostkov v kazahskih obshcheobrazovatel'nyh shkolah. Avtoref. dis... kand. ped. nauk. [Vocal education of children and adolescents in Kazakh secondary schools. Autoref. dis... Candidate of Pedagogical Sciences]. Moscow. 18 p. [in Russ.]
10. Nugmanova A. (1970). Balalar dausynың тәрбиесі //Ән оқытушыларына көмекші құрал. [Education of children's voices: auxiliary tool for singing teachers]. Almaty: «Zhazushy». 25 p. [in Kazakh]
11. Nugman Ә. (2009). Қазақтың әншілік дәстүрі /Әмина Нұғман [Kazakh singing traditions]. Almaty: Arys. 240 p. [in Kazakh]

12. Nugman A. (2020). Pevcheskie tradicii i otrazhenie etiko-esteticheskikh vozzrenij v proizvedeniyah kazahskih narodnyh kompozitorov XIX veka /Sost. B. Nugman. – Almaty: Raritet. [Singing traditions and reflection of ethical and aesthetic views in the works of Kazakh folk composers of the XIX century / Comp. B. Nugman. – Almaty: Rarity]. 320 p. [in Russ.]

13. Nugman Bayan (қызы) отбасылық мұрағаты [Nugman Bayan (daughter) family archive] [in Kazakh]

14. Argingazinova G.B., Khussainova G.A., Kobozeva I.S., Maimakova L.K., Chsherbotayeva N.J. (2020). Formation and development history of higher music and pedagogical education in Kazakhstan (late 20th - early 21st centuries). *Turismo: Estudos & Práticas (UERN)*, Mossoró/RN, Caderno Suplementar 01, 2020. <http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/index> [ISSN 2316-1493]

15. Dyganova E.A., Yavgildina Z.M. (2020). Development of Student Musician's Methodological Competence in Practice-Oriented University Environment. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. ANO:25, n^o EXTRA 5,2020, pp.113-125

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Құлманова Шолпан Бөрібайқызы – педагогика ғылымдарының докторы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Әдеуметтік-гуманитарлық институт, музыка кафедрасының профессоры. Мекенжай: Қазақстан, 050000, Алматы қ., Гоголь көшесі, 114; email kulman_sholpan@mail.ru

Қосанова Алуа Акбердықызы - педагогика ғылымдарының магистрі, Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының оқытушысы. Мекенжай: Қазақстан, 050000, Алматы, Панфилов көшесі, 127; e-mail: kosanovamailru@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

Кульманова Шолпан Бурибаевна – доктор педагогических наук, профессор кафедры музыки Института социально-гуманитарных наук Казахского национального женского педагогического университета. Адрес: Казахстан, 050000, г. Алматы, ул. Гоголя, 114; e-mail: kulman_sholpan@mail.ru

Косанова Алуа Акбердықызы – магистр педагогических наук, преподаватель Казахской национальной академии искусств имени Темирбека Жүргенова. Адрес: Казахстан, 050000, г.Алматы, ул. Панфилова, 127; e-mail: kosanovamailru@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Sholpan B. Kulmanova – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Music of the Institute of Social and Humanitarian Sciences of the Kazakh National Women's Teacher Training University. Address: Kazakhstan, 050000, Almaty, 114 Gogol Street; e-mail: kulman_sholpan@mail.ru

Alua A. Kosanova – Master of Pedagogical Sciences, teacher of the Kazakh National Academy of Arts named after Temirbek Zhurgenov. Address: Kazakhstan, 050000, Almaty, 127 Panfilov Street; e-mail: kosanovamailru@mail.ru

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Received 28.05.2023
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted 22.06.2023